

Helge Toldberg og Grundtvigs symbolverden

Lea Grosen Jørgensen

Artiklen opridser hovedtrækkene i Helge Toldbergs disputats *Grundtvigs symbolverden*. Først udpeges udfordringerne ved at kategorisere og analysere Grundtvig i et litteraturhistorisk perspektiv og Toldbergs indsats i den henseende. Herefter præsenteres disputatsens grundbegreber struktur, substans og substrat. Med nornegæstsymbolet som eksempel forklares dernæst, hvordan Toldberg bruger grundbegreberne til at danne sig overblik over Grundtvigs tekst- og forståelsesverden. Til sidst gøres en række overvejelser over, hvordan Toldbergs forskning kan bidrage til videre studier i Grundtvigs forfatterskab, især inden for det litteraturhistoriske felt.

En af de mest fundamentale diskussioner inden for litteraturvidenskaben vedrører balancen mellem tekst og kontekst. Forskellige skoler har givet individuelle bud på denne fordeling, oftest som modreaktion på en tidligere tendens eller kritisk retning: I 1920'erne talte nykritikken for at analysere tekstens iboende egenskaber som en afsluttet enhed, mens ideologikritikken og nyhistorismen i 1970'erne og 80'erne gjorde opmærksom på den enkelte teksts placering i politiske og historiske systemer (Lønnekær 2012, 432 ff.).

Når det gælder en så kompleks forfatter som Grundtvig, volder spørgsmålet om tekst og kontekst for alvor problemer for langt de fleste litterære analyser. Som Sune Auken fastslår i antologien *Ved lejlighed* (2014), var Grundtvig en eminent *lejlighedsforfatter*, hvorfor langt størstedelen af hans tekster skal "forstås i relation til den sociale, samfundsmæssige, kirkelige og kulturelle situation, de er skrevet ind i" (Auken 2014, 26). På den ene side er det altså absolut nødvendigt at sætte sig ind i konteksten omkring Grundtvigs tekster. På den anden side kalder enhver tekst fra Grundtvig på en grundig, tekstnær analyse, idet Grundtvig besad et sær-

egent ordforråd og en unik forståelsesverden, der opstod i mødet med vidt forskellige tekster, som han læste med stor fordybelse. Hans forfatterskab tilbyder os et nuanceret indblik i 1800-tallets omvæltninger. Samtidig skiller Grundtvig sig ud fra mange af sine samtidige i kraft af sine originale, men omskiftelige idéer, der tilmed vakte kritik fra politiske, teologiske og akademiske miljøer. Som litteraturhistoriker må man altså afgøre med sig selv, hvordan, og ikke mindst i hvor høj grad, en så speciel forfatter som Grundtvig overhovedet bør tolkes som repræsentant for det turbulente 19. århundrede i dansk og europæisk kulturliv.

Diverse litterater har da også indrømmet vanskeligheden ved at analysere Grundtvig, hvilket måske er en af årsagerne til nogle af de markante mellemrum, som vi finder i den litteraturhistoriske forskning af hans tekster. I sin polemiske bog *Digteren Grundtvig* (1983) udnævner Poul Borum Grundtvig til Danmarks største digter, men beklager, at mange litterater undervurderer hans digteriske evner og derfor frakender ham en ellers velfortjent plads i litteraturhistorien (Borum 1983, 9, 34). Borum fremhæver Gustav Albeck som frontfigur inden for den litterære gren af Grundtvigforskningen. Albeck fulgte selv op på Borums diskussion i et foredrag og senere i en artikel i *Grundtvig-Studier* i 1987. Heri gør han opmærksom på, at Borum undervurderer de litterære studier af Grundtvig fra før Anden Verdenskrig, herunder Fredrik Nielsen, Frederik Rønning, Holger Begtrup, Vilhelm Andersen og Poul Rubow. Hertil bemærker Albeck, at de litterære studier ganske vist blev styrket efter besættelsen, men det var ikke ensbetydende med, at de slet ikke eksisterede inden da. Til trods for den modvilje, der var imod Grundtvig fra akademisk side efter det moderne gennembrud, fandtes der en litterær interesse fra de førnævnte bidragsydere, som er værd at tage i betragtning (Albeck 1987, 33-36, 39). Senere har Flemming Lundgreen-Nielsen indvendt, at flere af disse disputater bar præg af biografiske frem for tekstanalytiske læsninger, og at det først var efter Anden Verdenskrig, at den litterære del af Grundtvigforskningen blev mere specialiseret (Lundgreen-Nielsen 1980, 23). Også Hans Hauge tog Borums bog op til genovervejelse i 2009, hvor han giver Borum ret i, at der er et fortsat misforhold mellem Grundtvigforskere og litteraturforskere; man er enten det ene eller det andet (Hauge 2009, 189, 194). Både Rubow og Albeck var desuden bekymrede for, om Grundtvig-Selskabet ville lade den teologiske interesse for Grundtvig udkonkurere den litterære, om end Albeck i sin artikel udtrykker glæde over, at

selskabet har fremmet anerkendelsen af Grundtvig inden for de litterære og akademiske kredse, som før havde en tendens til at undgå ham (Albeck 1987, 40).

Trods udfordringer og berøringsangst bidrager litterater dog stadig til Grundtvigforskningen og sørger for Grundtvigs faste plads i dansk litteraturhistorie. En af hovedkræfterne bag denne udvikling er Helge Toldberg. Ikke alene var han med til at stifte Grundtvig-Selskabet i 1947, han var også ifølge Albeck en “dynamisk inspirator” og en af dem, som “lagde kræfterne i et fællesvirke med henblik på et dybdegående studium af Grundtvig” (Albeck 1987, 40). I *Det handlende ord* (1980) skriver Lundgreen-Nielsen endda, at det litteraturhistoriske element i Grundtvigforskningen for alvor tog sin begyndelse med Toldbergs tekstnære analyser (Lundgreen-Nielsen 1980, 23-24).

Titlen som “dynamisk inspirator” er mere end velfortjent, eftersom Toldberg påtog sig den enorme udfordring at karakterisere et helhedssyn i Grundtvigs forfatterskab. Dette helhedssyn omtalte Toldberg oftest som Grundtvigs symbolverden, hvilket også er titlen på hans disputats fra 1950. Bogen er en strukturalistisk og systematisk tour de force i Grundtvigs tekstunivers, hvor Toldberg demonstrerer en nærmest encyklopædisk viden om Grundtvigs enorme tekstkorpus og den omkringliggende litteratur, han havde til rådighed. Af samme årsag er *Grundtvigs Symbolverden* et hovedværk ikke blot inden for det litterære felt af Grundtvigforskningen, men også for Grundtvigforskningen som helhed.

Sympatisk forståelse og indlevelsessevne

Med en baggrund i nordisk sprog og filologi har Toldberg været bannerfører for tekstnære studier af især Grundtvigs forhold til det oldnordiske materiale. Vigtigst af alt er den nordiske mytologi, som ifølge Toldberg var et grundelement i Grundtvigs symbolverden. Med artiklen “Grundtvig og de oldengelske antikvarer” (1947) fremhævede han også Grundtvigs pionerarbejde med de angelsaksiske kilder og deres afgørende indflydelse på hans symboltænkning. Interessen for den norrøne del af forfatterskabet delte Toldberg især med Rønning, Albeck, Rubow, og senere er Lundgreen-Nielsen, Auken og Sophie Bønding kommet til, mens den angelsaksiske del synes at være forholdsvis underbelyst før Toldberg, i

hvert fald fra et litterært og filologisk perspektiv. Udgivelser fra bl.a. S.A.J. Bradley, M.B. Busbee og Andreas Haarder har imidlertid udvidet denne del af Grundtvigforskningen betydeligt.

Toldberg markerede sig inden for Grundtvigforskningen i 1940'erne med en række artikler og ikke mindst bogen *Grundtvig som Filolog* (1946). Værket udkom med støtte fra Selskab for Nordisk Filologi og Carlsen-Langes Legatstiftelse, og fire af dets i alt seks kapitler var stærkt omarbejdede kapitler fra en nordisk-filologisk opgave om ordforrådet hos Grundtvig i årene op til 1824, som Toldberg vandt en guldmedalje for ved Københavns Universitet i 1942. Her er tale om et grundigt nærstudie af Grundtvigs oversættelser af tekster på henholdsvis latin, oldnordisk eller norrønt, angelsaksisk og ældre dansk, men vel at mærke ikke tekster fra Bibelen. På baggrund af sit studie karakteriserer Toldberg Grundtvigs sprogbrug som subjektivt, dynamisk og associativt såvel som dissociativt, dvs. at det bærer præg af både gentagelser og variationer, dog med brug af samme greb og virkemidler (Toldberg 1946a, 52, 21). Sandsynligvis på grund af sin baggrund i nordiske sprog opfanger Toldberg den tydelige inspiration fra den norrøne litteraturs allitterationer og assonans, men han afdækker også, hvordan Grundtvig fantasifuldt henter sproglig inspiration fra andre kilder såvel som fra sin egen personlige erindring om eksempelvis sjællandske dialekter og ordsprog (ibid., 13).

Selv om Toldberg i *Grundtvigs Symbolverden* trak nogle af sine tidligere læsninger tilbage, bærer hans første studier stærkt præg af den egenskab, der er Toldbergs absolut største styrke som forsker: evnen til at udføre tekstnære læsninger, der bygger på et systematisk overblik over Grundtvigs bogindkøb, udlån og diverse interesseområder. Toldberg insisterede på, at en sådan baggrundsviden var nødvendig for enhver litterat, der ville beskæftige sig med Grundtvig, men han indrømmede også udfordringen i dette arbejde, bl.a. i artiklen "Oplevelsens Betydning i Grundtvigs Poesi" (1945): "Der stilles ved Grundtvig større krav til forskere om sympatisk forståelse og indlevelse end ved nogen anden dansk forfatter" (Toldberg 1945b, 105). Senere tilføjede han, at denne sympatiske hermeneutik især gjaldt for "en litterær betragtning" (Toldberg 1946, 50). Hvis forskere, navnlig litteraturhistorikere, skal studere Grundtvig, må de ifølge Toldberg som et minimum forpligtige sig på at træde ind i dele af Grundtvigs dynamiske tekstunivers og forståelsesverden, hvilket indbefatter læsninger af bl.a. teologiske og historiske skrifter og tilmed tekster på ældre sprog.

Hvad angår “sympatisk forståelse”, forstår Toldberg sandsynligvis dette som en medindlevelse. Man skal altså både have overblik over Grundtvigs bøger og forsøge at leve sig ind i hans fantasifulde respons på disse bøger for at forstå, hvordan han genfortolker f.eks. myter og historiske begivenheder i sine egne tekster.

Også senere forskere har adresseret dette krav om sympatisk forståelse: Albeck bemærker, at digteren Grundtvig ikke er reserveret til litteraterne alene, men at de må inddrage andre discipliner for at undersøge forfatteren til bunds (Albeck 1987, 41). I *Sagas spejl* (2005) skriver Auken samstemmende hermed, at litterater må medtage Grundtvigs religiøse overvejelser og dermed begive sig ud på teologisk territorium, mens teologer med fordel bør anvende litteraturvidenskabelige metoder, hvis de vil nærstudere Grundtvigs tekster (Auken 2005, 56). Med afsæt i Borums bog og med henvisninger til Rønning og Hans Brix bemærker Hauge også, at få forskere udelukkende betragter Grundtvig som digter; titlen er for indskrænket, da poesien ikke var det centrale i hans forfatterskab (Hauge 2009, 194). I en endnu nyere artikel om Borums bog og den litterære Grundtvigforskning noterer Bent Christensen tilmed, at studiet af Grundtvig “kræver en anden tilgang end den, der normalt anvendes i litteraturvidenskaben” (Christensen 2011, 21).

Det store krav til særligt den litterære forsker er på sin vis dobbeltrettet: For det første bør man have et nogenlunde overblik over de kulturelle, politiske og religiøse debatter, som Grundtvig reagerede på i sin samtid. For det andet er det afgørende at have styr på de læsevaner og bøger, han enten ejede, lånte eller havde til rådighed generelt. Lundgreen-Nielsen har rammende bemærket, at Grundtvig ikke foretog den store dannelsesrejse i Europa, men snarere rejste i bøgernes verden, hvorfor *Det handlende ord* tager højde for både Grundtvigs trykte og utrykte skrifter (Lundgreen-Nielsen 1980, 14). I bogen gennemfører Lundgreen-Nielsen en teksthistorisk fremstilling af Grundtvigs ungdomstekster fra 1789 til 1819 med en nykritisk tilgang, der fokuserer på Grundtvigs forfatterpersonlighed i teksterne, men nedtoner detaljer om privatpersonen Grundtvig for at undgå, hvad Lundgreen-Nielsen opfatter som en biografisk tendens. Om sin tilgang erklærer Lundgreen-Nielsen tilmed, at nykritisk læsemåde ikke er ulig Grundtvigs egen, da han bevidst fremskrev en form for persona i sine tekster, hvor han “dannede myter om sig selv” (ibid., 26). Desuden havde Grundtvig for vane for at læse værker uafhængigt af forfatteren

(ibid., 18). Lundgreen-Nielsen advokerer for, at man må læse Grundtvigs selv billede på linje med hans andre litterære frembringelser. En lignende påstand fremgår af Toldbergs indledning til *Grundtvigs Symbolverden*, hvor han præsenterer sit fokus på de *litterære* sammenhænge i Grundtvigs forfatterskab: “Undersøgelsens genstand er altsaa, hvorledes Gr. udformer sin symbolverden, ikke, om denne udformning er i overensstemmelse med den værdi, der tillægges symbolerne enkeltvis eller som gruppe (konstellation) i det system, hvorfra de er laant” (Toldberg 1950, viii).

Toldberg tager ganske vist hensyn til teksterne i Grundtvigs besiddelse og samtid. Hvor Lundgreen-Nielsen advarer mod at forveksle Grundtvigs selviscenesættelse med personen Grundtvig, ønsker Toldberg heller ikke at sammenholde Grundtvigs symboler med dem i de bagvedliggende kilder, samtidige forfattere eller bredere, kulturhistoriske omstændigheder. Toldberg vil derimod påvise, hvordan Grundtvig i mødet med andre tekster udvikler en symbolverden, der viser sig som et selvstændigt, kompliceret og dynamisk univers.

Vigtigheden af de associative elementer understregede Toldberg allerede med “Oplevelsens betydning i Grundtvigs poesi”, hvor han konkluderer, at Grundtvig mestrede evnen at omarbejde et ellers fremmed øjeblik, f.eks. en historisk episode, han havde læst om, til en subjektiv oplevelse. I både denne artikel og den senere “Stadier i Grundtvigs forfatterskab” (1947) påpeger Toldberg imidlertid, at disse subjektive tilegnelsesformer afhænger af forskellige faser i Grundtvigs forfatterskab. Dette er også en afgørende faktor i disputatsen *Grundtvigs Symbolverden*, hvor Toldberg opdeler de grundtvigske symboler i to overordnede grupper: de teologisk ladede symboler, kaldt livs- og trossymboler, og så symboler hentet fra henholdsvis nordisk mytologi, angelsaksisk litteratur og folketro, kaldet sagn- og traditionssymboler. Bogen indeholder også en metodologisk oversigt over Toldbergs symbolfortolkning og faksimileskrifter, hvor Grundtvig fremlægger sine poetologiske overvejelser om f.eks. ordsprog, samt noter og et emneinddelt register.

Fra et litteraturkritisk perspektiv skriver *Grundtvigs Symbolverden* sig ind i den strukturalistiske og nykritiske tradition: I sin indledning trækker Toldberg på både Ferdinand de Saussures semiotiske opdeling mellem *signifiant* og *signifié* og på T.S. Eliots skel mellem de klassiske og de romantiske digtere. Eliot fremhæver Virgil som eksempel på de klassiske, der bedriver en form for universel digtning domineret af denotationer,

altså ord og udsagn, som gengives i deres grundbetydning. De romantiske digtere benytter sig derimod af konnotationer, dvs. udsagn og ord, der er symboliserende og indeholder implicitte og ofte tvetydige betydninger; som eksempel nævner han Shakespeare. Skønt man ikke må undervurdere Grundtvigs kendskab til den klassiske, denotative stil, vurderer Toldberg, at hans digtning primært hører til den romantiske tradition (Toldberg 1950, 1 ff.). At Grundtvigs ordforråd er overvejende *symboliserende* og dermed rigt på konnotationer, skyldes ifølge Toldberg, at de forskellige symboler ændrer karakter og betydning i takt med Grundtvigs religiøse opfattelser og oplevelser. For at danne sig et begreb om det grundtvigske symbols dynamiske udvikling hos Grundtvig foreslår Toldberg, at man tolker det ud fra tre grundprincipper, nemlig symbolets *struktur*, *substans* og *substrat*:

Symbolets tredeling: struktur, substans, substrat

Strukturen drejer sig i al sin enkelthed om det enkelte symbols forekomst, væsen og optræden. Dog tilføjer Toldberg, at det ikke er nok at registrere dem; man må også tolke og sortere dem for at forstå deres rangorden i, hvad Toldberg betegner som et overordnet kosmos i Grundtvigs forfatter-skab (ibid., 13): Øverst i hierarkiet er centralsymbolerne, der symboliserer noget individuelt. På andenpladsen finder vi attributterne, dvs. symboler, som kun kan fungere med tilknytning til et centralsymbol. Tredjepladsen består af karakteristika, der er bundet til et i teksten angivet centralsymbol eller en attribut, og de er i den forstand mindre mobile. Toldberg tilføjer endelig, at vi også hos Grundtvig finder symbolkonstellationer, altså grupper af centralsymboler, der fungerer både individuelt og i en større konstellation. Det oplagte eksempel herpå er den enkelte nordiske gud, som hos Grundtvig er et centralsymbol, men også indgår i den nordiske mytologi som konstellation.

Substansen dækker over det materiale, hvorfra Grundtvig henter sine symboler, og det er derfor omskifteligt og afhængigt af Grundtvigs udvikling som forfatter. De vigtigste substanser udgør ifølge Toldberg de norrøne kilder, Bibelen, dansk folketro og angelsaksisk litteratur. Når det gælder substansen, bør forskeren have et godt overblik over kronologien i

Grundtvigs litterære interesser, og hvordan han udvikler sig som tekstlæser, fortolker og skribent (ibid., 10).

Substratet indbefatter den måske vigtigste, men også vanskeligste del af det grundtvigske symbol, da ordet dækker over digterens livsholdning. Toldberg bemærker hertil, at denne del volder besvær for os forskere og læsere, da vi er historisk adskilte fra en forfatter som Grundtvig og ikke nødvendigvis deler hans holdning. Vores læsersympati eller indlevelsesevne er her en afgørende forudsætning, når vi skal bestemme symbolets substrat (ibid., 2). Selv sammenligner Toldberg Grundtvig med Virgil og Shakespeare for at navigere mellem tre forskellige substrattyper: En klassisk forfatter som Virgil har et artistisk substrat, hvor kunstformen er i højsædet, men hvor der ikke forekommer nogen større appel til fantasien; teksten består af denotationer, men ikke konnotationer. Romantiske forfattere som Shakespeare opererer derimod med et eksistentialfilosofisk substrat, der ifølge Toldberg er oplevelsesdetermineret, og hvor hele det kunstneriske indhold skal tilpasses et specifikt filosofisk grundsyn. Vi ser spor af det eksistentialfilosofiske substrat i dele af Grundtvigs forfatterskab, men for Toldberg er det imidlertid en tredje type substrat, nemlig det eksistentialreligiøse, som dominerer i langt de fleste tekster: Hvor Toldberg forstår eksistentialfilosofisk som udtryk for filosofisk orientering eller ideologi, er det eksistentialreligiøse substrat kendetegnet ved, at kunsten indgår i et teologisk eller religiøst grundsyn (ibid., 5 ff.).

Symbolets struktur kan indordnes i et hierarki, som giver indsigt i symbolets status i Grundtvigs kosmos, mens substansen angiver symbolets tekstmæssige rod eller *kilde*. Substratet er som sagt digterens *livsholdning*, der i Grundtvigs tilfælde er bundet til hans religiøse overbevisning. Toldberg fastslår endvidere, at det er vigtigt at medtænke realdefinitionen i Grundtvigs symbolverden: Det enkelte symbol er ganske vist hentet fra bagvedliggende tekster (substans), der får nyt liv i Grundtvigs tanker (substrat) og tekstsystem (struktur); men i denne proces tildeler Grundtvig også symbolerne en udvidet, "dybere esoterisk betydning" (ibid., 7). Her mener Toldberg, at man må lade sig indvie i en særlig symbol læsning, så man på den måde kan opdage det forunderlige liv, som Grundtvigs symbolverden rummer. Toldberg forklarer hertil, at Grundtvigs symbol ikke får liv i kraft af relationen mellem *signifiant* (udtryk) og *signifié* (indhold), som Saussure foreslår; symbolet får liv, fordi det har iboende konnotationer til noget i Grundtvigs *virkelige verden* (ibid., 8). Den traditio-

nelle strukturalistiske tekstlæsning rækker altså ikke helt, når det gælder Grundtvig. Derimod foreslår Toldberg en decideret symbol læsning, som tager hensyn til det enkelte symbols struktur, substans og substrat, og hvor symbolet desuden har en konnotation til den virkelighed, Grundtvig befinder sig i og ønsker at indvie sin læser i: "Symbolet er et led i den producerendes [dvs. Grundtvigs, red.] univers og bliver explicit, i det øjeblik andre [dvs. læseren, analytikerens, red.] delagtiggøres i det" (ibid.). Denne symbol læsning kræver altså, at man som læser opfatter symbolerne som mere end tekst og tegn og i stedet kobler dem til Grundtvigs egne associationer, forfatterskab og ikke mindst hans eksistentialreligiøse overbevisninger, og at man sympatisk forsøger at følge Grundtvigs tankerække i det omfang, det er muligt. Dette er, hvad Toldberg formentlig forstår ved symbolets esoteriske betydning hos Grundtvig.

Toldberg gør rede for, at denne esoteriske indlevelse afhænger af Grundtvigs udvikling som forfatter, og han bemærker hertil, at der f.eks. opstår en mere harmonisk enhed mellem struktur, substans og substrat i Grundtvigs digtning efter kriseårene 1810-11. Først efter 1815 er enheden mellem symbolets tre elementer imidlertid gennemtænkt og komplet. Herefter digter Grundtvig uden ansvar for romantisk-mytologiske betragtninger eller bibeltradition, som kendetegner hans tekster i henholdsvis ungdomsårene og årene omkring troskriserne. Efter 1815 er teksterne, deres litterære såvel som historiske indhold, ligesom alt andet nu underlagt Grundtvigs egne mytiske love (ibid., 110). Denne idiosynkratiske tilgang forstærkes endnu mere efter 1832, hvor Grundtvig digter ud fra oplevelsen og har et gennemført eksistentialreligiøst substrat. Når det gælder substansen, skriver Toldberg også, at Grundtvig løbende udvikler et poetologisk princip om, at man skal digte med hensyn til modtageren. Det vil sige, at substansen, symbolernes kildeforlæg om man vil, skal føres ind i en levende symbolverden, som læseren forstår og indvies i. Og her kommer det esoteriske atter ind i billedet: Det handler ifølge Toldberg ikke om at udpege forskellene mellem Grundtvigs symbolverden og symbolerne i hans kildemateriale (substansen), men snarere om at tolke dem i henhold til Grundtvigs livsholdning, ikke mindst hans poetologiske og religiøse overvejelser. Symbolets struktur, substans og struktur skal analyseres i forlængelse af hinanden (ibid., 6).

Nornegæstsymbolet

Et af Grundtvigs genkommende symboler er Nornegæst. Figuren stammer fra det norrøne univers og tilhører derfor Toldbergs gruppe af sagn- og traditionssymboler, og han dedikerer endda sit sidste analysekapitel til nornegæst. I sin læsning gennemgår Toldberg ikke symbolets struktur, substans og substrat slavisk, men sammenfletter de tre udgangspunkter i sin læsning, hvor han overbevisende demonstrerer, hvordan figuren får tildelt en ny symbolrolle i Grundtvigs tekstunivers. Hvad angår strukturen, kortlægger han kronologisk de tekster, hvor Nornegæst optræder. Første gang er i nytårgaven *Heimdall*, en digtsamling, som udkom i 1815, altså året, hvor Grundtvig ifølge Toldberg får etableret en tydeligere sammenhæng mellem symbolernes struktur, substans og substrat. Nytårgaven indeholder en fordanskning af den norrøne totte om Nornegæst, *Norna-Gests þáttr norna*, og Toldberg opfatter Grundtvigs tekst som et gennembrudsværk blandt hans oversættelser. Grundtvig forsyner desuden sin fordanskning med et efterklangsdigt (ibid., 208). Efterklangsdigtet er en genre, som især optræder i *Danne-Virke* (1816-19), og som Anders Holm har betegnet som “et digt, der er skrevet til en tekst i fortiden” (Holm 2001, 31). I *Danne-Virke* lader Grundtvig ligeledes Nornegæst optræde som hovedfigur i det komplicerede digt “Ragna-Roke (et dansk Æmter)” (1817), der af Toldberg beskrives som et gådedigt, og hvor Nornegæst tilmed fungerer som en slags stedfortræder for forfatteren Grundtvig (ibid., 80). Denne rolle ser Toldberg også udspille sig i senere nornegæstdigte fra bl.a. *Danskeren* (1848-51).

Som noget af det første i kapitlet præsenterer Toldberg også forlægget til Grundtvigs nornegæstsymbol, substansen, der indbefatter totten *Norna-Gests þáttr norna*, som Grundtvig har tilgået via Eric Julius Björners *Nordiska Kämpa Dater* (1737). Totten beretter kort fortalt om den mystiske Gæst, der en dag opsøger norske kong Olaf Tryggvason under hans besøg i Trondheim. Gæst underholder kongen og hans mænd med kvad om Sigurd Fafnersbane, Gudrun og Stærkodder, som han selv har været heldig at møde. Ved hjælp af en magisk kærte har Gæst levet i over 300 år. Kærten brændte ved hans vugge, hvor en norne slukkede den for at forlænge hans liv, og først når kærten brænder helt ned, vil han dø. Han vælger at opholde sig hos Olaf og tilmed lade sig kristne, hvorefter han omsider tænder kærten og lader den brænde, så han kan sove stille ind ved

kongens side. Dele af Nornegæsts kvad stammer fra eddadigtningen, der også indgår i substansen, hvor Toldberg også tilføjer folketro og sjællandske dialektord. De forskellige kilder har hver især medvirket til Grundtvigs tolkning af Nornegæst som en blanding af en skjald og en folkevætte (ibid., 209).

Når det drejer sig om substratet for nornegæstsymbolet, lægger Toldberg vægt på, at Grundtvig først behandlede totten under sin historiske fase, som efter Grundtvigs eget udsagn indtraf i 1815, altså året, hvor hans fordanskning af totten udkom i *Heimdall*. Dog tilføjer Toldberg, at Grundtvig ligeledes spejlede sig i figurens kristne omvendelse efter sin religiøse krise, som udløste hans teologiske fase i forfatterskabet og dækker årene 1811-15 (Toldberg 1947, 143-144). *Danne-Virke* var således et forsøg fra Grundtvigs side på, ligesom Nornegæsts kvad i den norrøne kilde, at fortælle en personlig oplevelse på baggrund af mytisk og historisk stof. Særligt de senere nornegæstdigte fra 1840'erne og frem bekræfter ifølge Toldberg, at symbolet fortæller os mere om Grundtvigs selvforståelse end den egentlige norrøne totte.

Toldbergs analyse af nornegæstsymbolets struktur, substans og substrat er associativt og inddrager dele af Grundtvigs historiesyn og samtidig i forsøget på at danne et overblik over Nornegæsts udvikling og rolle i hele Grundtvigs symbolverden. Bl.a. bemærker han, at lyset fra den magiske kærte på én og samme tid får en religiøs, historisk og ikke mindst personlig betydning i Grundtvigs hænder: Kærten betegner den kristne omvendelse i Norden såvel som den religiøse krise, Grundtvig har mærket på sin egen krop, og som han ligeledes fornemmer i samtidens Danmark. Han har set nutidens troskrise spejle sig i totten om Nornegæst, denne omrejsende skjaldefigur fra Danmark, som i kraft af sin omvendelse styrker Norges kristne konge. På samme måde finder Grundtvig, at Norge trods adskillelsen i 1814 stadig har brug for Danmark, især på et åndeligt plan. Dette kommer til udtryk i Grundtvigs efterklangsdigt, hvor han drypvist opridser tottens handling og i de sidste to strofer understreger en nutidig forhåbning om, at Nornegæst stadig har tilknytning til Danmark, skønt hans hvilested er i Norge:

Lyd kun høit i Mark og Skove,
 Gamle Danmarks Gilde Sang!
 End ei over salten Vove
 Fuglen sig fra Bøgen svang;
 Først skal Bøge-Kronen hvælve
 Mildt sig over stride Elve,
 Skiule Fieldets Naaleskov.

Lad os aldrig dog forgiætte,
 Grander rundt paa Mark og Øe!
 Er end ei vor gode Vætte
 Flyttet, flygtet over Søe,
 Ak! Som Vind sig brat kan vende,
 Snart og let det sig kan hænde,
 Han herfra at vandre faaer! (1815, 71)

Fuglen ovenfor henviser til nattergalen, hvis sang digtets jeg hører i nutiden, og, som Toldberg observerer, har en gennemgående symbolveksling med Nornegæst i Grundtvigs univers (Toldberg 1950, 209). I denne symbolverden formår nattergalen at overleve Nornegæsts gamle kvad i et nutidigt Danmark, som er repræsenteret af "Bøge-Kronen", mens Norge er gengivet som "Naaleskov". Skønt Nornegæst døde i Norge og for længst er "flygtet over Søe", er der en chance for, at han atter kan vandre i Danmark, netop på grund af hans symbolske tilknytning til nattergalen. Toldberg bemærker hertil i kapitlet, at Grundtvig tolker Nornegæsts fødsel i Danmark under nornernes varetægt som en "hjemmel for Danmarks tilstedeværelse i den fjerneste historiske oldtid" (ibid., 210). Og netop den nordiske oldtid udgør et åndeligt fællesrum for Danmark og Norge, hvilket Grundtvigs digt beder os om ikke at "forgiætte". I tidligere strofer omtaler Grundtvigs digt også Nornegæsts klokkestreng, som ifølge totten består af en af kæmpen Stærkoddens to kindtænder, som Sigurd Fafnersbane slog ud under et slagsmål. Ifølge Toldberg tolker Grundtvig denne klokke som en lyd fra fortiden, der imidlertid ikke har en genklang i Grundtvigs egen nutid, fordi ingen interesserer sig for Danmarks gamle historie. Og det er en katastrofe, eftersom hele Danmarks ve og vel afhænger af, om vi kan høre genklangen fra fortiden (ibid., 210). Grundtvig tilføjer her en realdimension til nornegæstsymbolslets attribut, klokken; han tildeler

genstanden en ny betydning, som gør det relevant for nutidens danske læsere. Også dette har Holm bemærket i *Historie og efterklang* (2001), hvor han betegner klokken som et symbol på bl.a. kirkens hjerterytme og sang i landskabet. For Grundtvig gælder det om at få den nye klang til at falde i samklang med fortidens, så man kan høre det “sælsomme i historien” (Holm 2001, 30). Dette er selve formålet med *Danne-Virkes* efterklangs-digte, nemlig at “høre og kende klokken lyd, om at lade dens slag slå takt med sit hjerteslag” (ibid., 30).

Med sit efterklangsdigt løsriver Grundtvig Nornegæst fra de norrøne kilder og indskrifer i stedet figuren i sin egen symbolverden. Heri er Nornegæst ikke en eventyrlig vættefigur som i den norrøne totte, men snarere et symbol på en norrøn oldtid, der forbinder de nordiske lande og sågar kan genoplives. Toldberg omtaler figuren som en *endrborinn*, en reinkarnation i sig selv, der ligesom mange andre af Grundtvigs oldnordiske helte kan vise sig på tværs af historiske perioder (Toldberg 1950, 210-211). Med andre ord fungerer Nornegæst som en skjaldearketype, som alle senere skjalde, inklusive skjalden Grundtvig, er modelleret efter. Dette aspekt er særligt fremhævet i “Ragna-Roke”, hvor den nedbrændte kærte ikke gør en ende på Nornegæsts liv, men tværtimod forlænger det og spejler den kristne genopstandelse. Heri bruger Grundtvig Nornegæst som sit talerør, eftersom Grundtvig – på anakronistisk vis – lader Nornegæst repræsentere den lutherske retning, som dengang prægede hans tankesæt, eller substrat om man vil.

Grundtvigs symbolverden dengang og nu

Toldberg opsummerer i slutningen af sin disputats, hvordan Grundtvigs personlige oplevelser og især hans møde med folketroen og ordsprogene i Udby supplerede hans intellektuelle læring. Almuens overtro og sprog spejlede for ham en mere levende og derfor mere reel virkelighed og symbolverden end den, han mødte hos de lærde akademikere. Og netop gennem denne favorisering af almuens sprog og forståelsesverden adskilte Grundtvig sig fra flere samtidige forfattere: “Det var ikke som i de fleste skønlitterære forfatterskaber en fantasi, der var omstillet fra eller kunde omstilles til virkelighed, men en virkelighedstotalitet, som spejlede en højere virkelighed udenfor Gr.” (Toldberg 1950, 215). Toldberg betegner

endda Grundtvigs symbolkosmos som “analog med folketroens” (ibid.). Grundtvig tog afsæt i især almuens forestillingsverden, og med sit eksistentialreligiøse substrat gav han denne folkelige virkelighedsforståelse et dybere, åndeligt lag. Han så det som en af sine vigtigste opgaver at forkynde og formidle disse symboler, så læsere kunne identificere og spejle deres eget liv i dem, sådan som han selv havde gjort det i mødet med det folkelige. Med hans fantasi fik myterne såvel som historien en hellig symbolbetydning, og fortiden kunne blive levende i nutiden.

Som afslutning opsummerer Toldberg rammende, at selve det grundtvigske symbol ikke er et tegn (*signe*) i traditionel forstand. Det er snarere “*et pant*, som tilvejebringer enhed mellem *ting* og *navn*” (ibid., 226). Her mener Toldberg sandsynligvis, Grundtvigs symbol ikke kan reduceres til et enkeltstående tegn, men tværtimod er dynamisk og tvetydigt. For at forstå symbolet er det ikke nok med én tekst fra Grundtvigs hånd; det er nødvendigt at skabe sig et overblik over de væsentligste dele af forfatterskabet samt sympatisere med Grundtvigs tankesæt og affinde sig med, at symbolet, som en slags pant, er en garanti for noget bagvedliggende. Symbolverdenen er på den ene side et konstant element i forfatterskabet, og på den anden side er de enkelte symboler omskiftelige delelementer, alle dybt afhængige af Grundtvigs boglige interesser, sproglige udvikling og ikke mindst hans religiøse begrebsverden (se også Holm 2001, 29).

Med ovenstående citat slår Toldberg hovedet på sømmet, hvad angår de vanskeligheder, den litteraturhistoriske Grundtvigforskning står over for: For hvordan studerer man et myteskabende forfatterskab, der indeholder en selvstændig symbolverden? Hvordan behandler man en forfatter, der udfordrede såvel dele af samtidens romantiske skole som den akademiske håndtering af især middelalderens kilder? Skal man lægge vægt på tekst – eller kontekst? Uanset om man vælger det ene eller det andet, medfører det et fravalg, men det er min opfattelse, at Toldberg faktisk er i stand til at spænde over begge veje: Gennem sit tekstnære arbejde demonstrerer han, at Grundtvigs symbolverden netop er en kontekst i sig selv. Selv når vi gennemfører en tekstnær læsning, må vi tage hensyn til hans forfatterskab og alt, hvad det indebærer. Hermed udfører vi, hvad Toldberg betegner som en esoterisk og sympatiserende indlevelse i Grundtvigs tankeverden, og derved får vi adgang til 1800-tallets bogkultur og litterære tendenser, sådan som Grundtvig opfattede dem. En læsning af Grundtvig

inspireret af Toldberg tager hensyn til både tekst *og* kontekst, om end den litteraturhistoriske kontekst er begrænset til en enkelt forfatters udsyn.

Toldberg lagde et vigtigt fundament for de litterære Grundtvigforskere, herunder Albeck, Lundgreen-Nielsen og Auken, der hver især har styrket forfatterskabets placering i dansk litteratur. Forsøg på at tildele Grundtvig en fast plads i Danmarks litterære kanon er imidlertid vanskeliggjort af, at Grundtvig ikke skrev noget klassisk hovedværk eller *magnum opus*, hvad Lundgreen-Nielsen og senere Per Dahl har bemærket (Lundgreen-Nielsen 1980, 25; Dahl 2010, 58). En af konsekvenserne er, at flere af Grundtvigs selvstændige værker let forbigås af litteraturhistoriske kanoner, og at han snarere portrætteres som "bidragsyder til grupper af digte, fx salmer" (Dahl 2010, 58). Forskere som Vilhelm Andersen og Auken har fremhævet *Nyaars-Morgen* (1824) og *Nordens Mythologi* (1832) som eksempler på Grundtvigs hovedværker, men der er sandsynligvis stadig mange litterater, som har svært ved at afgøre, hvilke af Grundtvigs tekster der bedst egner sig til en bredere litteraturhistorisk analyse af 1800-tallet. Toldberg var opmærksom på dette allerede i 1945, hvor han påpegede, at Grundtvig netop er svær at samlæse med andre samtidige forfattere, fordi han oftest er dybt uenig med dem (Toldberg 1945, 104-105). Hans sproglige intellekt og grundighed kan sammenlignes med datidens sprogforskere som Rasmus Rask og Finnur Magnússon, men han erklærede samtidig åbent, at han fulgte sin egen intuition og fantasi, når han eksempelvis oversatte, for på den måde at appellere til nutidens læsere. Men heller ikke forfattere fra den romantiske skole såsom Christian Winther og Adam Oehlenschläger er sammenlignelige med Grundtvig, da grænserne mellem hans poesi og mere akademiske skrifter er langt mere flydende.

Siden Toldberg udgav *Grundtvigs Symbolverden*, er der imidlertid kommet mere forskning og digitale redskaber, som gør det nemmere for os at udvide den litteraturhistoriske del af Grundtvigforskningen og bygge videre på det fundament, Toldberg var med til at grundlægge: Færdiggørelsen af *Grundtvigs Værker* (GV) vil give adgang til endnu flere systematiske og empiriske studier af forfatterskabet, der kan lade sig inspirere af og udvide Toldbergs forarbejde. Denne encyklopædiske oversigt over forfatterskabet kan desuden åbne en dør for flere komparative studier, hvilket vi også har set flere bud på de seneste år: blandt andet med Center for Grundtvigforskning (deres fokusområde i 2013-16 var "Grundtvig i komparativt perspektiv") og den for nylig udgivne antologi *Mythology and*

Nation Building: Grundtvig and his Contemporaries (2021). Disse studier har tilsammen udfordret tendensen til at behandle Grundtvig som en "lone rider" i litteraturhistorien. Selv bidrog jeg til den komparative retning med afhandlingen *Skjalde og skjaldskab* (2020), hvor jeg sammenlignede Grundtvigs gendigtning af norrønt materiale med Oehlenschlägers.

Skønt jeg ikke benyttede mig af Toldbergs tre begreber, drog jeg stor fordel af hans tekstnære og strukturalistiske tilgang, som også kan være et nyttigt afsæt for fremtidige komparative studier. Toldberg nævner selv William Blake i *Grundtvigs Symbolverden*, navnlig fordi Blake ligesom Grundtvig udviklede sin egen mytologi og symbolverden, om end han var mere en "mystiker" end den kristne Grundtvig (Toldberg 1950, 6 ff.). En anden oplagt forfatter er Grundtvigs nære ven B.S. Ingemann, hvis forfatterskab Lone Kølle Martinsen har inddraget i sin forskning om Grundtvigs kvindebegreb (Martinsen 2021, 196 ff.). Af udenlandske forfattere er Jacob Grimm og William Morris gode kandidater grundet deres fælles interesse for oldnordiske kilder og germanske folkesprog. En mindre oplagt, men desto mere spændende kandidat, er J.R.R. Tolkien, der ligesom Grundtvig havde et fænomenalt sprogøre og opfandt egne sprog, dialekter og universer på baggrund af akademiske studier. Busbee har overbevisende påpeget lighederne mellem Grundtvigs og Tolkiens fortolkning af *Beowulf* med artiklen "Grundtvig and Tolkien on *Beowulf*: A comparative analysis" (2010). Netop interessen for det angelsaksiske og norrøne kan være et solidt udgangspunkt for et fremtidigt studie, der med fordel kunne drage inspiration fra Toldbergs systematiske tilgang. Med *Grundtvigs Symbolverden* demonstrerer han vigtigheden af at forstå Grundtvigs kæmpe forfatterskab som en kontekst i sig selv, og disputatsen tilbyder os analyseredskaber, der kan opmuntre endnu flere litterater til at give sig i kast med Grundtvig.

Litteratur

Værker af Grundtvig

– (1815) *Heimdall. Dansk Nyaars-Gave for 1816*, København, Seidelin.

Værker af andre forfattere

Albeck, Gustav (1987), “Har Grundtvig-Selskabet forsømt *Digteren Grundtvig?*” i *Grundtvig-Studier* 1987, 29-44.

Auken, Sune (2005), *Sagas spejl. Mytologi, historie og kristendom hos N.F.S. Grundtvig*, København, Gyldendal.

Auken, Sune (2014), “Grundtvig og genrene: En introduktion” i *Ved lejlighed. Grundtvig og genrene* af Sune Auken og Christel Sunesen (red.), København, Forlaget Spring, 25-65.

Borum, Poul (1983), *Digteren Grundtvig*, København, Gyldendal.

Busbee, M.B. (2010), “Grundtvig and Tolkien on *Beowulf*: A comparative analysis” i *Grundtvig-Studier*, 61(1), 12-30.

Christensen, Bent (2011), “Totaldigteren Grundtvig. En kommenteret forskningshistorisk oversigt som bidrag til bestemmelsen af Grundtvigs egenart som digter” i *Grundtvig-Studier*, 62(1), 16-50.

Dahl, Per (2010), “Grundtvigs forfatterskab i dansk litteraturhistorieskrivning” i *Grundtvig-Studier*, 62(1), 31-63.

Hauge, Hans (2009), “Alt-i-alt: Et gensyn med Poul Borums syn på *Digteren Grundtvig*” i *Grundtvig-Studier*, 60(1), 188-202.

Holm, Anders (2001), *Historie og efterklang: En studie i N.F.S. Grundtvigs tidsskrift Danne-Virke*, Odense, Odense Universitetsforlag.

Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980), *Det handlende ord: N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1789-1819*, København, Gad.

Lønnekær, Ane Martine Kjær, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rösing, Sara Tandrup og Mads Rosendahl Thomsen (2012), “Oversigt over kritiske skoler” i *Litteratur: Teori og analyse* af Lasse Horne Kjældgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rösing, Peter Simonsen og Mads Rosendahl Thomsen (red.), Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 431-446.

Martinsen, Lone Kølle (2021), “‘A Shieldmaiden born to Fight and Love’: A Conceptual History of ‘Kvinder’ and Old Norse Mythology in Grundtvig, Ingemann and Oehlenschläger’s Romantic Poetry” i *Mythology and Nation*

- Building: N.F.S. Grundtvig and his European Contemporaries* af Sophie Bønding, Lone Kølle Martinsen og Pierre-Brice Stahl (red.), Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 195-232.
- Toldberg, Helge (1945), "Oplevelsens Betydning i Grundtvigs Poesi" i *Orbis Litterarum* bind 3, nr. 1, 59-107.
- Toldberg, Helge (1946a), *Grundtvig som Filolog*, København, Gad.
- Toldberg, Helge (1946b), "Moderne Grundtvig-litteratur" i *Dansk teologisk tidskrift* nr. 9, 43-57.
- Toldberg, Helge (1947), "Stadier i Grundtvigs Forfatterskab" i *Acta philologica Scandinavica* bind 19, 143-178.
- Toldberg, Helge (1950), *Grundtvigs Symbolverden*, København, Gyldendal.